

Barn och unga kan och vet andra saker än vuxna

En handledning för dig som vill fortbilda om delaktighet
för barn och unga med funktionsnedsättning

Handledningen ingår i ett fortbildningspaket
som tagits fram av Handisam och Handikappförbunden
i samverkan med Barnombudsmannen

Innehåll

- 1 Fortbilda om barns delaktighet!
- 2 Om handledningen
- 3 Förberedelser
- 4 Programförslag
- 8 Tips på material att använda
- 10 Litteraturförslag, tips till deltagarna
- 12 Alternativa upplägg – efter behov
- 14 Bilaga 1. Exempel på inbjudan
- 16 Bilaga 2. Manual till föreläsningsförslag
- 19 Bilaga 3. Exempel på resultat av gruppdiskussion
- 20 Bilaga 4. Förslag på teman för grupparbeten
- 21 Bilaga 5. Förslag på utvärderingsfrågor
- 23 Bilaga 6. Ljud- och filmmaterial (AV)
- 25 Bilaga 7. Litteraturtips

Fortbilda om barns delaktighet!

När barn och unga får stöd av samhället möts tre parter: Barnen och ungdomarna själva, deras föräldrar samt personal vid den verksamhet som ska ge stödet. Parterna tillför olika perspektiv och kompetens som alla behövs för att stöd och insatser ska få avsedd effekt för barnet:

- Barnet och föräldrarna känner familjens vardag bäst.
- Personalen har sin yrkesmässiga kunskap.

Dessutom finns viktiga olikheter mellan barn och vuxna att ta hänsyn till för att planering, beslut och utförande ska överensstämma med barnets bästa. Barn och unga tänker ”här och nu” och är experter på vad som är viktigt i den egna vardagen. Vuxna, föräldrar och personal har siktet inställt på framtiden och tar ansvar för konsekvenserna av de beslut som fattas. De här tre parterna – barnet, föräldern, personalen – har var sitt perspektiv och därför behöver samtliga komma till tals.

Texten ovan har hämtats ur boken **Lyssna på oss – Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga**. Den är en del av resultatet från Handikappförbundens projekt Egen växtkraft om hur barn och unga med funktionsnedsättningar kan vara delaktiga när de får stöd av samhället. Boken **Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig**, är projektets andra publikation – en tipsbok från projektets barn- och ungdomsexpertgrupp.

De två böckerna, konferensmagasinet **Idékonferensen Lyssna på oss!** och annat matnyttigt material från projektet¹ är det material som det här fortbildningspaketet bygger på.

¹ Det här materialet samt idéskrifterna hämtar du på www.handikappforbunden.se/barn

Stenhammar, **Lyssna på mig – en kunskapsöversikt** (2010)

Handikappförbunden, **Hur kommer barn till tals hos er?** En enkätundersökning inom projektet Egen växtkraft (2009)

Handikappförbunden, **Hur kan barn påverka stödet vi ger dem?** En idéverkstad, arrangerad av projektet Egen växtkraft (2010)

Vägar till delaktighet: Öppningar, möjligheter och skyldigheter. En översättning som Handikappförbunden låtit göra av artikeln: Shier, H (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. **Children & Society** 15. 107-117.

Om handledningen

Den här handledningen innehåller ett koncept och grundmaterial för att genomföra en heldagsfortbildning i seminarieform som inkluderar workshop/gruppdiskussioner med professionella som möter barn och unga med funktionsnedsättning.

Med detta grundkoncept som utgångspunkt går det att göra kortföreläsningar på 10-15 minuter, en timmes föreläsningar eller halvdagsseminarier – allt efter ditt/ert syfte och behov hos målgrupperna.

Några olika upplägg:

- Du/ni behöver få chefstjänstemän och politiker medvetna om vikten av barns delaktighet och behöver därför på ca 10-15 minuter beröra (känslomässig) och visa på vinsterna (till exempel ekonomiskt) med barns delaktighet.
- Du/ni har lite längre tid på er att ”gå under skinnet på” och fånga deltagarnas intresse, till exempel under en timme. Det kan handla om en verksamhet som står inför ett utvecklingsarbete och där enhetschefer behöver kunskap om hur vuxna kan underlätta för barn och unga att påverka sin situation.
- Kvalitetsarbete pågår i din verksamhet och du/ni vill ta krafttag för att implementera en förändring. Alla nivåer behöver därför få en samstämd utbildning under en sammanhängande period. Då kan grundkonceptet användas till en serie fortbildningstillfällen om tre dagar där de olika dagarna riktar sig till de olika nivåerna i organisationen.

Grundkonceptet har provats och utformats i olika sammanhang och med hjälp av olika professioner. Innehåll och upplägg har även använts vid föreläsningar och diskussioner med föräldraorganisationer och deltagare i handikappråd.

Vem kan använda materialet?

Att använda den här fortbildningshandledningens innehåll och struktur förutsätter att du har läst grundmaterialet och att du har förförståelse för området barn även om du inte har detaljkunskaper om förutsättningar för delaktighet.

Materialet kan laddas ned som pdf-fil på Handikappförbundens hemsida www.handikappforbunden.se/material välj fliken barn och unga. Materialet är även åtkomligt genom Handisam: www.handisam.se och Barnombudsmannen: www.bo.se.

Förberedelser

Research

Fortbildningens övergripande syfte är att öka förutsättningarna för barns och ungas delaktighet i möten med samhällsstödet. Att som anordnare känna till det aktuella läget för fortbildningens målgrupp ökar möjligheterna att fortbildningen får tänkt effekt. ”Aktuellt läge” kan till exempel handla om förkunskaper och motivation hos deltagarna, om aktuella förändringar i lagstiftning som rör temat och målgruppens viktigaste frågor kring att arbeta för barns delaktighet. Det kan vara bra att undersöka om det finns viktiga samarbetspartners – som kanske också kan vara målgrupp vid samma tillfälle.

Börja tidigt med att söka föreläsare som du vill anlita om du inte själv vill eller anser dig kunna hålla i dagen (föreläsningen).

Inbjudan och förberedelseuppgift

Bilaga 1 är ett exempel på hur en inbjudan till fortbildningsdagen kan formuleras där syftet med dagen tydligt framgår.

Det är en fördel om deltagarna redan innan fortbildningsdagen har börjat tänka på vad barns delaktighet innebär. Ett förslag är att i inbjudan föreslå en förberedelseuppgift som gör att deltagaren funderar på temat för dagen utifrån egen erfarenhet privat eller i arbetet, till exempel erfarenhet av barns kompetens.

Checklista

Att lista vad som är viktigt att förbereda och göra före, under och efter fortbildningen kan underlätta genomförande och eventuell uppföljning. Tänk på att skriva in vem som har ansvaret för till exempel inbjudan. Bestäm också när varje punkt ska vara genomförd. Checklistan kan omfatta:

- Inbjudan
- Anmälan
- Boka lokal och förtäring – tänk på grupprum
- Material att dela ut – vad och hur skaffa?
- Material att dela ut – vad och hur skaffa?
- Bokbord – ska vi ha det?
- Gör gruppindelning med utgångspunkt från målgruppen, till exempel om flera professioner deltar

Programförslag

Heldagsfortbildning med workshop-inslag

I Bilaga 2 hittar du Manual till föreläsningsförslag med sidhänvisning till skrifterna², tillhörande Powerpoint-presentation samt material i form av bild/film-sekvenser/ljud.

Här presenteras ett förslag på programupplägg, ”kørschema”, det vill säga förslag på olika inslag under dagen och hur de ligger tidsmässigt.

Förmiddag: ett generellt innehåll som kan gälla alla oavsett funktion och yrkeskategori om VARFÖR, VAD – begrepp och värderingar/attityder till barns delaktighet.

Eftermiddag: kortföreläsningar varvat med workshop kring HUR – frågor som delvis skräddarsys utifrån aktuell målgrupp

Nedan följer programpunkter och tidsplanering (”kørschema”).

F = föreläsning, AV = audiovisuellt, D = diskussion/deltagaraktiviter.

Obs! Tillsammans med Bilaga 2

Förslag på programpunkter och tidsplanering

Förmiddagens tema:

Varför ska barn komma till tals och vad behövs för det?

09.00 – 09.20

F Välkommen och Inledning (syftet med dagen, program och praktiskt)

AV Barns och ungas röster om delaktighet (via ljudfil)

D Inventeringsfråga: Vad är delaktighet? Uppmana deltagarna att associera!
Skriv på blädderblock/tavla och låt stå hela dagen – återkom i slutet av dagen – blir den röda tråden under dagen.

F Dagens utgångspunkter: Varför – Vad – Hur

² Lyssna på oss! Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga

Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig!

Magasinet från idékonferensen **Lyssna på oss!**

09.20 – 9.45

D Varför fråga barnen? Varför inte?

10 minuter gruppdiskussion. Hälften av grupperna argumenterar för och hälften argumenterar emot. Detta ger ett antal argument för VARFÖR som man sen bygger vidare på med mer kött på benen. Det ger också en fingervisning om attityder och förhållningssätt, vilket kan vara en vägvisare till hur dagen kan fortsätta. Skriv förslagsvis på blädderblock som kan sitta uppe hela dagen. (Bilaga 3 är ett exempel på resultat av en sådan gruppdiskussion)

F Därefter fyller föreläsaren på med mer VARFÖR-kunskaper.

Kaffe 10.00 – 10.30

Efter pausen – återkomma till deltagarnas erfarenheter

10.30 – 10.45

D Barn som överraskat er?

Förberedelseuppgiften

Bra om du eller föreläsaren du anlitat börjar med ett exempel.

Syfte: synliggöra barns kompetens – att deltagarna får syn på, börja väcka deras motivation

10.45 – 11.00 (inklusive bensträckare)

F Delaktighet är mer än att bestämma
(Shiers delaktighetsmodell)

11.00 – 12.00

F Vad behövs för att barn ska komma till tals?
= förutsättningar

Inkluderar:

AV Barns kunskap om sin funktionsnedsättning (Ninjakoll samt Edvin som audionom)

(Tiden på förmiddagen kan naturligtvis användas så att det finns utrymme för externa föreläsare för de ämnen som visat sig vara extra viktiga/intressanta för målgruppen).

Lunch 12.00 – 13.00

Eftermiddagens tema: Hur ska barn komma till tals?

13.00 – 13.45

HUR kan det gå till?

Fånga först upp funderingar från förmiddagen.
(Om VAD inte är färdigt så fortsatt med det först).

HUR behöver målgruppsanpassas: till exempel skillnad för personal som barnet möter i sin vanliga vardag i till exempel skolan, eller för personal som träffar barnet specifikt för funktionsnedsättningen. I det senare fallet kan det också vara skillnad mellan behandlande personal och personal med myndighetsutövning.

F Introduktion till HUR-avsnittet

Före mötet: Förberedelser med fokus på barns kunskap om sig själv och sin funktionsnedsättning och om verksamheten

Under mötet: Till exempel fokus på att samtala med barn, eller göra något konkret tillsammans med barnet

Efter mötet: Till exempel fokus på utvärdering med barnet, alternativt dokumentation av barnets synpunkter och önskemål

F Introducera grupparbetet

D Om deltagarna har boken Lyssna på oss! hänvisa till sidan 10 att använda Shiers delaktighetsmodell i grupparbetet.

Varje grupp har ett eget tema som består av VAD = förutsättning för delaktighet som ska "kläs på" med HUR – hur det ska gå till.

Bilaga 4 – förslag till grupparbetsfrågor

Samtliga grupper arbetar med två övergripande frågor:

1. Hur är det idag?
2. Hur vill ni att det ska vara imorgon?

När du/föreläsaren introducerar grupparbetet: Var tydlig i att varje grupp utser en som ansvarar för att föredra gruppens resultat!

13.45 Samling – återkoppling – redovisning

D/F Använd det som kommer fram för fortsättningen av dagen

Avbrott för kaffe 14.30 – 15.00 (alternativ 14.50)

15.00 – 16.00

F Fortsätta med samlingen om inte klar, därefter:

Mer om HUR – fyll till exempel på med:

- Exempel på information riktad till barn – kanske finns erfarenhet bland deltagarna
- Olika exempel på att samtala med barnet
- Dokumentera barnets åsikter
- About me guide
- Föräldrastöd (till att stötta sitt barns delaktighet)

16.00/16.30 Avslutning

F Eventuellt extern föreläsare om det som är speciellt intressant för gruppen till exempel om AKK eller barnsamtal eller föräldrastöd i vardagen eller hur dokumentera så att barnets röst "syns"

D Utvärdering

Förslag: Gör en kort utvärdering – "ta tempen på läget" genom att lägga ut Nallekort³ på ett bord och be alla deltagare välja ett som speglar deras sinnesstämning just då. Därefter berättar var och en lite kort hur de känner sig och visar bilden för varandra. (Är det många deltagare kan det behövas flera uppsättningar Nallekort).

Avsluta med att nämna att det kommer att skickas några utvärderingsfrågor förslagsvis efter en månad. Bilaga 5 ger förslag på utvärderingsfrågor. Att försöka se om/hur användbar fortbildningen har varit är syftet med att låta det gå ett tag, förslagsvis en månad, innan deltagarna får utvärderingsfrågorna.

³ Nallekort kan användas som stöd för att tala om känslor och för att sätta igång samtal. /St Luke's Innovative Resources.

Tips på material att använda

AV (film, ljud)

Egen växtkrafts material, barn och unga kommer till tals om sig själva, se Bilaga 6a och 6b.

Samtalsverktyg, några exempel

Nallekort De nya nallekorterna, 48 kort, visar en stor bredd av känslouttryck och är en resurs för socialarbetare, psykologer, psykoterapeuter, lärare, konsulter med flera. Korterna bygger på idén om att tala om känslor är något grundläggande för vårt känslomässiga och mentala välmående, ett enkelt hjälpmedel för att identifiera och undersöka känslor. Frånvaron av text gör att korterna kan användas med personer i alla åldrar, omständigheter och situationer. Man kommer snabbt på olika sätt att använda nallekorterna och hittar vägar till nya samtal. Korterna beställs från www.mareld.se.

Samtalsmatta – bok och film. Samtalsmatta är en metod som gör det möjligt för personer med kognitiva och kommunikativa svårigheter att uttrycka åsikter, tankar och idéer. Metoden kommer från Skottland och heter TalkingMats®. Materialet består av en skrift och en film. I skriften Samtalsmatta beskrivs metoden samt resultat från forskning och projekt i Sverige och Skottland. Den film som följer med skriften visar hur några personer använder samtalsmatta. Mer om vad det är och kan användas till hittar du hos Hjälpmedelsinstitutet: www.hi.se.

Kommunikationspass är ett dokument i form av en liten bok som på ett personligt sätt ger information om en person och hans/hennes kommunikation. Mer information och förslag på upplägg finns på www.dart-gbg.org.

Material riktat till barn och unga

Projektet Egen växtkraft har visat att det är mycket ont om information riktad direkt till barn. Det finns få material både om funktionsnedsättningar och om vad olika verksamheter är till för och gör. Om målgruppen för fortbildningen är intresserad av och behöver sådant är här några länktips att använda vid fortbildningen.

Om funktionsnedsättning

Webbplats om diabetes <http://www.alltomdiabetes.se/website/content/living-with-diabetes/living-with-diabetes.aspx> (filken Leva med diabetes – Mest för barn)

Webbplats om ADHD: webbutik.attention-riks.se. Till exempel filmen: Leva med ADHD – hur är det egentligen? Följ Patrik en dag i hans liv. Patrik har ADHD. Han berättar om hur det är under en vanlig dag i hans liv. Först får vi

höra och se Patriks egen berättelse och hur han upplever dagen. Sedan ser vi på Patriks dag på tre nya sätt där vi får lära oss hur olika man kan uppfatta en situation, hur vi tillsammans kan göra den bättre och slutligen får vi lära oss känna igen symtomen.

Om verksamheten barnet kommer att möta

Webbplats om att sövas inför operation: www.narkoswebben.se

Dokumentation av barnets och den unges åsikter och synpunkter är ett kunskapsområde i funktionshindersammanhang och barn som ännu inte är utvecklat. Om att dokumentera barns synpunkter i samband med utredning finns en del att läsa i en publikation med BBIC – Barnets Behov i Centrum – som utgångspunkt. www.socialstyrelsen.se/BBIC och skriften från Socialstyrelsen: Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten. Redovisning av regeringsuppdrag (2012).

Projektet Egen växtkraft är avslutat, men det går att ta del av det material som projektet tog fram. Materialet kan vara till stöd för att öka barns och ungas delaktighet och riktar sig till såväl barn, unga och vuxna. Se www.handikappforbunden.se/material, välj fliken Barn och unga.

Litteraturförslag, tips till deltagarna

För vuxna

Arnér, R. & Tellgren, B. (2006). **Barns syn på vuxna – att komma nära barns perspektiv.** Lund: Studentlitteratur

Arnhof, Y. (2008). **Onödig ohälsa. Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning.** Rapport. Statens folkhälsoinstitut

Doverborg, E. & Pramling, I. (2003). **Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer.** Stockholm: Liber

Greene, R. (2009) **Explosiva barn. Ett nytt sätt att förstå och behandla barn som har svårt att tåla motgångar och förändringar.** Stockholm: Cura

Handikappförbunden & Arvsfonden (2011) **Lyssna på oss! Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga.** www.handikappforbunden.se

Handikappförbunden & Arvsfonden (2011) **Så här kan du göra för att vuxna ska lyssna på dig!.** www.handikappforbunden.se

Handikappförbunden (2011) Idékonferensen **Lyssna på oss!** Ett magasin med dokumentation från konferensen Lyssna på oss!. www.handikappforbunden.se

Hjälpmiddelsinstitutet (2009). **Samtalsmatta – svenska erfarenheter av metoden**

Holmsen, M. (2005). **Samtalsbilder – en väg till kommunikation med barn.** Lund: Studentlitteratur

Renlund, C. (2007). **Doktorn kunde inte riktigt laga mig. Barn om sjukdom och funktionshinder och om hur vi kan hjälpa.** Stockholm: Gothia Förlag

Socialstyrelsen (2012). **Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten.** Redovisning av regeringsuppdrag (artikelnummer: 2011-12-18)

Stenhammar, A-M. (2010). **Lyssna på mig! Barn & ungdomar med funktionsnedsättningar vill vara delaktiga i möten med samhällets stödsystem.** En kunskapsöversikt. Högskolan i Halmstad

Skau, G. (2007). **Mellan makt och hjälp.** Stockholm: Liber

För barn och ungdomar (om funktionsnedsättning)

Ask, Emelie. (2007). **Sockersjukan anfaller. En liten bok om diabetes.**

Emelie Ask, som skrivit boken fick diabetes vid 12 års ålder. Hon berättar om sina upplevelser och andras reaktioner. www.vipdip.se

Axelsson Östlund, Helena (2007). **Jerker – första spelningen.** Stockholm:

Bonnier Carlsen En bok om att ha dyslexi. Tolvårige Jerker och hans band har fått sin första spelning. En tjej ringde efter talangjakten och frågade om bandet ville spela på en artonårsfest.

Bergström, Gunilla (2007). **Den stora boken om Bill och Bolla: han så klok och hon en stolla.** Stockholm: Rabén & Sjögren. En bok om en särskild syster som Bill hade fått, en syster som kunde tralla och skratta... men inte riktigt fatta.

Greyerz, E. (2011). **Det här är boken som handlar om dig. En ritpratbok för barn och vuxna.** Nypon förlag.

Kullberg Tove (2007). **Tove-va-va.** Eriksson & Lindgren. Toves mamma och pappa brukar kalla henne för Tove Va-va, eftersom hon nästan aldrig lyssnar och alltid säger: Va?

Linn Persson, Gunilla. (2008) **Märtas Saga.** Riksförbundet FUB (För barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning). Märta gör saker på sitt sätt. Finurligt och frimodigt utforskar hon livet.

Fler litteraturförslag till barn och vuxna finns i Bilaga 7.

Alternativa upplägg – efter behov

Handledningen är tänkt att även kunna användas för fortbildningstillfällen med andra/alternativa upplägg, innehåll och längd. Till exempel:

1-2 timmars föreläsning

Med betoning på föredragsform eller en halvdag som inkluderar interaktivitet. Dessa två former kan handla om att nå målgrupper som fattar beslut om och planerar och genomför förändringar men inte är de som själva träffar barn och unga – och deras familjer. Här kan till exempel VARFÖR och VAD räcka gott som innehåll.

En serie om 2 halvdagar och 1 hel dag

Syftet med den här fortbildningen är också att samtidigt arbeta för en förankring. Det kan läggas upp på följande sätt:

- Börja med en heldag för de professionella som i sitt dagliga arbete möter barnet eller ungdomen. Ambitionsnivån bör vara att under dagen fånga upp frågeställningar som kan föras vidare till chefsnivå.
- En kort tid efter heldagen för de professionella anordnas en halvdag (eller 2 timmar) för chefer i beslutsfattande ställning och eventuellt även politiker. Dagen utgår bland annat från de frågeställningar som framkommit på den hela fortbildningsdagen. Dagen bör ha ambitionen att återkoppla till frågorna som personalen ställt.
- Den sista länken i fortbildnings- och förankringskedjan är en halvdag med syfte att återknyta till de professionella och att den dagen utgår från det som hände på halvdagen (eller 2 timmar) med chefstjänstemännen.

Fånga politikernas och chefstjänstemäns intresse på 10 minuter!

Till sist ett förslag på en föredragning/information à 10-15 minuter – när syftet är att snabbt beröra och få uppmärksamhet för frågan om barns och ungas delaktighet. Den korta tiden är tänkt för att göra det möjligt att lägga in på ett nämndsammanträde.

1. Beröra – igenkänning

Öppna med barnen – till exempel den ljudfil med Louise och Agnes som finns i Bilaga 6 – tanken är att beröra och visa hur barn tänker i sammanhangen. Edvin audionom – 30 sekunder lång film (Bilaga 6) har samma syfte och kan också fungera. Kommentera kort.

2. Barn vet andra saker än vuxna

Argument för varför fråga barnen: Påvisa skillnaden mellan hur barn och vuxna tänker för att snabbt få ingång till att barn själva måste vara delaktiga vid insatser med mera.

Material: Webb-TV spår 8 från slutkonferensen Lyssna på oss! med Helena Hemmingsson (se Bilaga 6)

Exemplet handlar om vilka hjälpmedel barn använder och vilka de inte använder. Av föreläsningen framgår tydligt att barn inte är delaktiga och vad det bland annat medför med felriktade insatser och att det därmed medför ökade kostnader.

3. Så här gjorde jag – en förvaltningschef berättar

Att barn kommer till tals – ett ansvar för alla.

Webb-TV spår 10 från slutkonferensen Lyssna på oss! (se Bilaga 6) finns en föreläsning av:

Maria Persson som beskriver hur hon som förvaltningschef tagit ansvar och gått i bräschen för att utveckla arbetet med barns och ungas delaktighet i kommunens funktionshinderomsorg.

Det går att ta några delar av hennes föreläsning, som totalt är på cirka 10 minuter, som passar målgruppen som du vänder dig till.

Bilaga 1. Exempel på inbjudan

Exempel 1

Barn och unga kan och vet andra saker än vuxna

Barns och ungas delaktighet i ... (det tema som är aktuellt för målgruppen)

Välkomna till...

Tid och plats

Dagen kommer att handla om:

VARFÖR barn ska komma till tals

VAD som behövs för barns delaktighet och möjlighet att påverka

HUR du som handläggare kan stötta barnets delaktighet

Under dagen kommer föreläsningar att varvas med diskussioner och grupparbeten om:

- Skillnaden mellan barnperspektivet och barnets eget perspektiv
- Hur hanterar du situationen när barn och föräldrar har olika åsikter?
- Vad är barnets bästa i samband med insatser som avlösarservice, korttids-hem?
- På vilket sätt är barns åsikter viktiga i LSS-utredningen och genomförandet?
- Hur märker barn och unga att deras åsikter tas på allvar?

Förbered dig inför dagen genom att försöka minnas ett möte med ett barn som visat en kompetens du blivit överraskad av. Det kan handla om en privat situation eller ett barn du har mött i arbetet.

Exempel 2

Den (datum) är du välkommen till en dag om:

Barn och unga kan och vet andra saker än vuxna

Dagen vänder sig till dig som i ditt yrke möter och ger stöd till barn och unga – med eller utan funktionsnedsättning. Du kan jobba inom skolan eller förskolan, inom socialförvaltningens olika avdelningar eller inom hälso- och sjukvården, till exempel på barn- och ungdomshabilitering eller på datatek.

Dagen kommer att handla om:

VARFÖR barn ska komma till tals

VAD som behövs för barns delaktighet och möjlighet att påverka

HUR du som handläggare kan stötta barnets delaktighet

Kortare föreläsningar kommer att varvas med diskussioner och grupparbeten om bland annat:

(Ange här de frågor som verkar mest angelägna för målgruppen – det kan till exempel vara

- Skillnaden mellan barnperspektiv och barnets eget perspektiv
- Hur hanterar du när barn och föräldrar har olika åsikter?
- Att lyssna, fråga och samtala – olika verktyg och arbetssätt för att fånga barns synpunkter
- Hur märker barn och unga att deras åsikter tas på allvar?)

Louise (på bilden) är en av ungdomarna i projektet Egen växtkrafts expertgrupp. Hon delar med sig av sina erfarenheter av att möta vuxna som ger stöd till barn och unga med funktionsnedsättning. Läs mer om barns delaktighet på www.handikappforbunden.se/barn.

**Vuxna kan lära sig
mycket av oss.**

**Vi tänker på ett annat sätt
och vet grejer som de
inte tänkt på.**

Bilaga 2. Manual till föreläsningförslag

Detta förslag på föreläsningssupplägg innehåller sidhänvisningar till skrifterna från projektet Egen växtkraft samt hänvisningar till bilderna i Powerpoint-presentation som ingår i detta fortbildningspaket.

Förkortningar som används i manualen:

A: Boken Lyssna på oss! Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga

B: Boken Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig!

C: Magasinet från konferensen Lyssna på oss!

Bild (nummer) = Powerpointbild

F = föreläsning

D = diskussion/deltagaraktivitet

AV = ljud och bild (Bilaga 6)

Föreläsningförslag

09.00 – 09.20

Välkommen. Bild 1-13, Föreläsning

Inledning. Deltagaraktivitet: Association – vad är delaktighet, AV: Louise och Agnes – ljudfil (Bilaga 6c)

09.20 – 09.45

VARFÖR fråga barnen? Bild 14-16, Diskussion: Om varför fråga respektive inte fråga barnen

Föreläsare fyller på med VARFÖR-kunskaper. Bild 17-31, A: sidorna 14-17, 19-37, B: 1-4, C: 10, 11-12, 26-27, F

AV – webb-TV: H. Hemingsson om låg samstämmighet mellan barn och vuxna om barnets situation (Bilaga 6b)

10.00 – 10.30 KAFFE

10.30 – 10.45

Deltagaruppgiften: Deltagare berättar om situationer där de mött barn som överraskat med sin kompetens. Ett förslag är att föreläsaren börjar berätta om ett eget möte med ett barn – för att "visa vägen"

10.45 – 11.00

Delaktighet är mer än att bestämma. A: sidorna 8-13, Bild 33-38, Föreläsning

Verktyg att testa och utveckla barns delaktighet. Shiers delaktighetsmodell (sidan 22 i handledningen)

Ta även exempel från deltagarnas associationer om delaktighet

11.00 – 12.00

VAD behövs för att barn ska komma till tals? (Vilka förutsättningar)

A: sidorna 39-59, B: hela boken, C: sidan 19, 20-21, Bild 39-55, Föreläsning, AV: Ninjakoll och Edvin som audionom (Bilaga 6c)

12.00 – 13.00 LUNCH

13.00 – 13.45

HUR ska barn komma till tals? Hur kan det gå till?

Bild 57 (enbart för föreläsaren), Föreläsning

Introduktion till HUR-avsnittet. A: sidorna 60-61, B: hela boken, Bild 58-59, Föreläsning

Introduktion av grupparbetet. Bild 60-61, Föreläsning

Grupparbete. Deltagaraktivitet: Grupparbetsfrågor (Bilaga 4)

13.45 – 14.30

Samling med återkoppling/redovisning. Deltagaraktivitet

(Tidsåtgången kan förstås variera. Det gäller att vara flexibel och ge utrymme om mycket substans kommer fram)

Kommentar: Om deltagarna skrivit till exempel på blädderblock – utgör det ofta ett bra material också att komma tillbaka till i det kommande arbetet och i utvärderingen

14.30 – 14.50 (15.00), KAFFE

15.00 – 16.00 (16.30 – efter behov)

HUR – Förberedelser och information. A: sidorna 62-83, B: Vad vet du om din funktionsnedsättning?, Bild 62-68, Föreläsning

HUR: Samtala med barnet. A: sidorna 84-92, 96-99, 110, 113, B: Hinner du svara när vuxna frågar? Vad gör du om vuxna inte lyssnar? Vuxna som säger nej ska ha bra argument, C: sidorna 6-9, 11-12, 14, 26-27, Bild 69-84, Föreläsning, Diskussion/deltagaraktivitet

Dokumentation av barnets åsikter/synpunkter. Har någon av deltagarna erfarenhet av detta? A: sidorna 102-104, Bild 81 (enbart för föreläsaren), Bild 82-86, Föreläsning (med diskussioner)

About me guide = Om mig som personal, ett exempel, A: sidorna 93-95, C: sidan 5, Bild 87-92, Föreläsning (med diskussioner)

Föräldrastöd. A: sidorna 51-53, 100, Bild 93-99, Föreläsning (med diskussioner)

16.00/16.30

Sammanfattning. Bild 100-103, Nallekort

Avslutning. Utvärderingsfrågor (Bilaga 5)

Bilaga 3. Exempel på resultat av gruppdiskussion

Varför ska barn komma till tals

- Påverka
- Öva – vuxenrättigheter
- Bearbeta upplevelser
- Stärkt jag och självförtroende
- Självständighet
- Träna eget ansvar
- Förebygga kommande händelser
- Öka förståelsen för sin funktionsnedsättning
- Vuxna kan inte samma sak
- Det är dem det handlar om
- Barn har ett annat fokus
- Smarta
- Egna lösningar
- Okända problem för vuxna
- Känslor blir värre outtalade
- Problem som vuxna tror sig se, men som inte finns

Varför inte fråga barn

- Trygghet för barnet
- Lättare att fråga vuxna
- Känsligt att bemöta barns frågor – svårt
- Tar längre tid
- Föräldrar förväntar sig att få frågorna från personalen
- För stora frågor för barn
- För svåra beslut
- Barnet förstår inte allvaret
- Inte tillräckligt kompetenta
- Barnet har inte information

Bilaga 4. Förslag på teman för grupparbeten

HUR barn och unga kommer till tals och påverkar sin situation

Grupp 1: Barnets kunskap om sin funktionsnedsättning

Hur tar ni reda på vad barnet vet om sin funktionsnedsättning?

Vem ansvarar för att barnet får information och kunskap/är förberedd?

Grupp 2: Barnets kunskap om verksamheten

Vad behöver barnet information och kunskap om innan ni träffas för att vara trygg och därmed kunna vara delaktig?

Hur informerar ni om era olika insatser? (anpassas efter målgruppen)

Grupp 3: Barn möter personal med barnkompetens

Vad behöver du/ni kunna för att få reda på vad barnet tycker tänker?

Hur gör du/ni för att skapa kontakt med barnet?

Grupp 4: Dokumentation av barns tankar och åsikter

Hur syns barns åsikter och tankar i den dokumentation du/ni ansvarar för?

Hur kan barns åsikter synliggöras?

Grupp 5: Föräldrar stöttar sitt barns delaktighet i mötet med er personal

Hur kan ni stödja föräldrar att själva ge sitt barn stöd i att vara delaktig i mötet med er?

Beskriv några konkreta exempel på detta från din/er arbetsplats?

Bilaga 5. Förslag på utvärderingsfrågor

Förslag 1: Utbildningsanordnaren utvärderar

Efter ungefär en månad skickar utbildningsanordnaren ut frågeformuläret till deltagarna.

Exempel på frågor:

- I vilken utsträckning har du haft användning av det du var med om under dagen. (Ange detta med en siffra från 0 (ingen) och upp till 10 (mycket))
- Vad avgjorde ditt val av siffra?
.....
- Är det något ord, uttryck eller mening från någon av deltagarna eller någon egen tanke du hade som du särskilt minns? Ja Nej

Om ja, beskriv.....

- Har du använt dig av boken **Lyssna på oss!** i ditt arbete och/eller **Så här gör du för att vuxna ska lyssna på dig!**?

Om så är fallet: I vilken situation:.....

Förslag 2: Verksamheten följer själv upp

Uppföljningsförslag till ledningen för att se att kunskapen "börjar sätta sig".

På nästa sida finns de frågor som Shiers delaktighetsmodell består av (sidan 10 i boken **Lyssna på oss!**). Använd frågorna i modellen för att undersöka hur den egna verksamheten ser ut avseende på delaktighet.

Tips: Om du är chef i verksamheten – svara själv på steget "skyldigheter".

Testa dig själv och din verksamhet

Förslag 2 (fortsättning): Vägar till delaktighet

Modellen nedan visar hur barns delaktighet både kan mätas och utvecklas. Börja läsa modellen nedifrån med start vid "Börja här: Nivå 1". Inom varje nivå finns tre utvecklingssteg. Stegen visar till vilken grad organisationen eller personalen står bakom principerna om barns delaktighet. Ser personalen en öppning att börja arbeta med frågan? Betraktas barns delaktighet i verksamheten som en möjlighet för barnen? Eller som en skyldighet för personalen?

Nivå 5

Barn delar makt och ansvar över beslutsfattande

Öppning nivå 5:

Är jag som vuxen beredd att dela inflytande och ansvar med barn?

Möjlighet nivå 5:

Finns ett förfarande som möjliggör för barn och vuxna att dela inflytande och ansvar över beslut?

Skyldighet nivå 5:

Är det ett policykrav att barn och vuxna delar inflytande och ansvar över beslut?

Nivå 4

Barn involveras i beslutsfattande processer

Öppning nivå 4:

Är jag beredd att låta barn delta i mina beslutsfattande processer?

Möjlighet nivå 4:

Finns ett förfarande som möjliggör för barn att delta i beslutsfattande processer?

Skyldighet nivå 4:

Är det ett policykrav att barn ska vara involverade i beslutsfattande processer?

Nivå 3

Barns åsikter och synpunkter beaktas

Öppning nivå 3:

Är jag beredd att beakta barns åsikter och synpunkter?

Möjlighet nivå 3:

Möjliggör den beslutsfattande processen att barns åsikter och synpunkter beaktas?

Skyldighet nivå 3:

Är det ett policykrav att barns åsikter och synpunkter ska vägas in i beslutsfattande?

Nivå 2

Barn får stöd i att uttrycka sina åsikter och synpunkter

Öppning nivå 2:

Är jag beredd att stödja barn att uttrycka sina åsikter och synpunkter?

Möjlighet nivå 2:

Har jag tillgång till olika aktiviteter och metoder som stödjer barn att uttrycka åsikter och synpunkter?

Skyldighet nivå 2:

Är det ett policykrav att barn ska ges stöd i att uttrycka sina åsikter och sina synpunkter?

Börja här: Nivå 1

Barn blir lyssnade till.

Öppning nivå 1:

Är jag beredd att lyssna på barn?

Möjlighet nivå 1:

Arbetar jag på ett sätt som möjliggör att barn blir lyssnade till?

Skyldighet nivå 1:

Är det ett policykrav att barn ska bli lyssnade till?

Modellen har tagits fram av Harry Shier.

Bilaga 6. Ljud- och filmmaterial (AV)

Extramaterial: Ungdomarnas egna tips

Den expertgrupp av barn och ungdomar med funktionsnedsättning som arbetade i projektet Egen växtkraft har gjort egna filmer. I korta filmklipp ger de sina bästa tips till andra barn och ungdomar på temat "så får du vuxna att lyssna när de ger dig stöd". Filmerna kan ses via <http://erikanydahl.wordpress.com>

Filmerna kan vara början på en diskussion – i klassen, i en samtalsgrupp på habiliteringen, i din handikappförening eller någon helt annanstans.

Ungdomarnas filmer:

- Du vet väl att vuxna ska lyssna på dig?
- Vuxna kan lära sig mycket av oss
- Du får fråga om allt
- Vill du att vuxna ska prata med dig?
- Vill du gå på mötet själv?
- Får du tid att tänka innan du svarar?
- Vad gör du om vuxna inte lyssnar på dig?
- Vill du få stöd av någon annan?
- Vad är viktigt för dig?
- Får du välja?
- Be vuxna förklara hur de tänker
- Vad gör du när vuxna säger nej?
- Vill du veta mer om din funktionsnedsättning?
- Måste man prata om sin funktionsnedsättning

Bilaga 6b: Konferens via webb-TV

Från projektet Egen växtkrafts slutkonferens september 2011 på webb-TV:
www.handikappforbunden.se/Projektsida/Delaktiga-barn-och-unga-startsida/
(fliken Material)

Spår 11: Expertgruppen samtalar med konferensdeltagarna

3.57-4.17: Om föräldrar som formar inställningen till den egna funktionsnedsättningen (Louise)

7.15-8.13: När ett samtal med en vuxen blir bra: Hur kommer det sig? (Malcolm)

Spår 08: Helena Hemmingsson: Barn vet andra saker än vuxna

10.36 -13.13: Tar man med barnens perspektiv vid planering av insatser i habiliteringen? Helena Hemmingsson har frågat barn om vilka hjälpmedel de använder och vilka de inte använder. Framgår tydligt att barn inte är delaktiga och vad det bland annat medför med felriktade insatser som inte används och därför ökade kostnader

31.06-41.48: Låg samstämmighet mellan barns och vuxnas uppfattning kring barnets situation:

- Varför är det skillnad? 36.12
- Mål för träning – skillnad mellan barns och föräldrars uppfattning
- Samband
- Slutsats: Barn vet andra saker än vuxna 40.19

Spår 10: Maria Persson, förvaltningschef i Karlskrona: Att barn kommer till tals – ett ansvar för alla

10.35-28.48 Maria Persson beskriver hur hon som förvaltningschef tagit ansvar och gått i bräschen för att utveckla arbetet med barns och ungas delaktighet i kommunens funktionshinderomsorg

Bilaga 6c

Louise och Agnes tar hand om doktorn (ljudfil)

Edvin som audionom (film)

Ninjakoll (film)

Bilaga 7. Litteraturtips

Litteratur med fokus på barn och unga med funktionsnedsättning och deras inflytande i sina möten med samhällets olika verksamheter

Litteratur för vuxna

Arnér, R. & Tellgren, B. (2006). **Barns syn på vuxna – att komma nära barns perspektiv**. Lund: Studentlitteratur

Arnhof, Y. (2008). **Onödig ohälsa. Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning**. Rapport. Statens folkhälsoinstitut

Cavet, & Sloper. Participation of Disabled Children in Individual Decisions About Their Lives and in Public Decisions about Service Development. **Children & Society Volym 18 (2004), pp 278-2**

Cederborg, A-C. (2010:4). **Att intervjua barn – vägledning för socialsekreterare**. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Doverborg, E. & Pramling, I. (2003). **Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer**. Stockholm: Liber

Greene, R. (2009) **Explosiva barn. Ett nytt sätt att förstå och behandla barn som har svårt att tåla motgångar och förändringar**. Stockholm: Cura

Harder, M. (2011). **Barn inom Barnhälsovåren. Studier om HUR barn gör sig delaktiga vid hälsobesök**. Avhandling. Institutionen för Kvinnor och barns hälsa. Karolinska Institutet

Hartman, S. & Torstenson-Ed, T. (2007). **Barns tankar om livet**. Stockholm: Natur & Kultur

Handikappförbunden & Arvsfonden (2011) **Lyssna på oss! Bättre stöd när barn och ungdomar är delaktiga**. www.handikappforbunden.se

Handikappförbunden & Arvsfonden (2011) **Så här kan du göra för att vuxna ska lyssna på dig**. www.handikappforbunden.se

Handikappförbunden (2011) Idékonferensen **Lyssna på oss!** Ett magasin med dokumentation från konferensen Lyssna på oss!. www.handikappforbunden.se

Hjälpmiddelsinstitutet (2009). **Samtalsmatta – svenska erfarenheter av metoden**

Holmsen, M. (2005). **Samtalsbilder – en väg till kommunikation med barn**. Lund: Studentlitteratur

- Holmsen, M. (2007). **Samtalsbilder och teckningar – samtal med barn i svåra situationer**. Lund: Studentlitteratur
- Juul, J. (2011) **Här är jag! Vem är du? Om närvaro, respekt och gränser mellan vuxna och barn**. Stockholm: Bonnier Fakta
- Juul, J. (2010). **Ditt kompetenta barn. På väg mot nya värderingar för familjen**. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Lorenz, D. (2010). **Ungdomar med Aspergers syndrom. Att mötas i samtal**. Stockholm: Gothia Förlag
- Percy-Smith, B. & Thomas, N. (red) (2010). **A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and practice**. London & New York: Routledge
- Renlund, C. (2009). **Litet syskon. Om att vara liten och ha en syster eller bror med sjukdom eller funktionsnedsättning**. Stockholm: Gothia Förlag
- Renlund, C. (2007). **Doktorn kunde inte riktigt laga mig. Barn om sjukdom och funktionshinder och om hur vi kan hjälpa**. Stockholm: Gothia Förlag
- Socialstyrelsen (2010). **Barn som tänker annorlunda. Barn med autism, Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd**. (Art. Nr 2010-3-8)
- Socialstyrelsen (2009). **Barnperspektiv i LSS-handläggning. En förstudie med fokus på arbetssätt och utvecklingsbehov**. (Art nr: 2009-12-26)
- Socialstyrelsen (2012). **Dokumentation av barnets bästa inom socialtjänsten. Redovisning av regeringsuppdrag** (artikelnummer: 2011-12-18)
- Sommer, D., Pramling Samuelsson, I., Hundeide, K. (2010). **Child Perspectives and Children's Perspectives in Theory and Practice**. London & New York: Springer
- Stenhammar, A-M. (2010). **Lyssna på mig! Barn & ungdomar med funktionsnedsättningar vill vara delaktiga i möten med samhällets stödsystem**. En kunskapsöversikt. Högskolan i Halmstad
- SOU 2008:77 **Möjlighet att leva som andra**. Stockholm: Fritzes
- Skau, G. (2007). **Mellan makt och hjälp**. Stockholm: Liber
- Övreeide, H. (2010). **Samtal med barn**. Lund: Studentlitteratur

Barn- och ungdomsböcker att känna igen sig i (för barn, unga – och vuxna)

Ahlbom, J. (2008) **Jonatan på Måsberget**. Penndraget. När Jonatan var nyfödd var han den vackraste, finaste, klokaste och gladaste pojke som någonsin funnits. Det sade hans pappa. En symbolisk saga om människor utan vingar – om annorlundaskap.

Ask, Emelie. (2007). **Sockersjukan anfaller**. En liten bok om diabetes. Emelie Ask, som skrivit boken fick diabetes vid 12 års ålder. Hon berättar om sina upplevelser och andras reaktioner. www.vipdip.se

Axelsson Östlund, Helena (2007). **Jerker – första spelningen**. Stockholm: Bonnier Carlsen En bok om att ha dyslexi. Tolvårige Jerker och hans band har fått sin första spelning. En tjej ringde efter talangjakten och frågade om bandet ville spela på en artonårsfest.

Bergström, Gunilla (2007). **Den stora boken om Bill och Bolla: han så klok och hon en stolla**. Stockholm: Rabén & Sjögren. En bok om en särskild syster som Bill hade fått, en syster som kunde tralla och skratta... men inte riktigt fatta.

Daniels, Lucy. (2004) **Rufs får en kompis**. Stockholm: B Wahlströms. Om synnedsättning. Det har kommit en ny pojke till Mandys och James skola. Han heter Joey.

Greyerz, E. (2011). **Det här är boken som handlar om dig. En ritpratbok för barn och vuxna**. Nypon förlag

Haddon, Mark (2003). **Den besynnerliga händelsen med hunden om natten**. Stockholm: Wahlström & Widstrand. En ungdomsbok om hur det är att ha autism. Christopher kan alla världens länder och deras huvudstäder och alla primtal upp till 7 507.

Holmsen, M. (2005). **Samtalsbilder – en väg till kommunikation med barn**. Lund: Studentlitteratur

Holmsen, M. (2007). **Samtalsbilder och teckningar – samtal med barn i svåra situationer**. Lund: Studentlitteratur

Hooperman, Kathy & Kingsley, Jessica. (2008). **All Dogs Have Adhd**. Publishers. All Dogs Have ADD takes an inspiring and affectionate look at Attention Deficit Disorder (ADD), using images and ideas from the canine world to explore a variety of traits that will be instantly recognisable to those who are familiar with ADD.

- Hoppman, Kathy. (2005). **Möss och utomjordingar: ett aspergeräventyr.** Lund: Studentlitteratur. När vännerna Ben och Andy upptäcker att ett rymdskepp kraschlandat i trädgården, tror de först inte sina ögon.
- Kjellsson, Pia. (1996). **Carolinas Hjärta.** Hjärtebarnsföreningen. I den här boken möter man Carolina som fick sitt hjärta lagat i en operation.
- Kullberg Tove (2007). **Tove-va-va.** Eriksson & Lindgren. Toves mamma och pappa brukar kalla henne för Tove Va-va, eftersom hon nästan aldrig lyssnar och alltid säger: Va?
- Lidbeck, Petter. (2004). **En dag i prinsessan Victorias liv.** Bonnier Carlsen. Victoria, en flicka med Downs syndrom – familjens prinsessa, berättar om en helt vanlig dag i sitt liv.
- Lindgren, Annica & Vagge, Niclas. (2003). **Full rulle, Tim!** Västerås: Författarhuset. Tim tog sig tyst fram genom rummet. I den gamla, skrangliga sängen låg Vaktis och snarkade så att mustaschhåren stod rakt upp. Tim använder rullstol.
- Linn Persson, Gunilla. (2008) **Märtas Saga.** Riksförbundet FUB (För barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning). Märta gör saker på sitt sätt. Finurligt och frimodigt utforskar hon livet.
- Lärn, Viveca (1997). **Svantes vante.** Stockholm: Raben & Sjögren. Om Svante som har svårt med läsning och skrivning i skolan.
- Molin, M & Medhus, M (2009). **Martes bok.** Marte är åtta år och hon och hennes klasskompis planerar en resa under sommaren. Marte – som har diagnosen autism – vill egentligen inte åka.
- Moor-Mallinos, J. (2008). **My Friend Had Down Syndrome.** Hur vänskap uppstår mellan två barn som träffas på sommarläger. En av dem har Downs syndrom och de upptäcker att de är bra på olika saker.
- Nordqvist, Cecilia (1995). **Hjärtat kan ha fel.** Stockholm: Hjärtebarnsföreningen. Barnbok som förklarar hur hjärtat fungerar och tar upp några olika fel man kan ha i hjärtat.
- Renhovde, L. (2009). **Tio tankar i huvet, men inget på pappret.** En ungdomsbok om adhd. Boken tar på ett enkelt sätt upp frågor kring områden där adhd kan ställa till problem.
- Skåhlberg, A. (2009). **Jag älskar dig så mitt hjärta brister.** Selma älskar Hugo, han är det vackraste hon vet. Men varför vill Selmas mamma och pappa

att hon ska sluta leka med Hugo?

Sorby, Ginny (2007). **Sukari min vän**. Stockholm: Bonnier Carlsen. Om ett möte mellan en döv 13-årig flicka och en schimpansunge, Sukari, som kommunicerar via teckenspråk.

Svensson, Katrin (2007). **Vad har du i örat Kajsa?** Trollhättan: Kikkuli förlag. Om att ha hörapparat.

Wirsen S. (2009). **Vem bestämmer?** Stockholm: Bonnier Carlsen

Wänblad, Mats. (1996) **Lilleving**. Stockholm: Bonnier Carlsen. Boken handlar om en liten fågelunge som inte kan flyga som sina syskon eftersom hans vingar är så ynkligt små.

Fler tips på barnböcker: www.handikappforbunden.se/barn

Handledningen ingår i ett fortbildningspaket som tagits fram av Handisam och Handikappförbunden i samverkan med Barnombudsmannen

